

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Aksinija Džurova, Krasimir Stančev, Marko Japundžić, OPIS NA SLAVJANSKITE RĀKOPISI VĀV VĀTIKANSKATA BIBLIOTEKA (CATALOGO DEI MANOSCRITTI SLAVI DELLA BIBLIOTECA VATICANA) Sofia, Editura "Svjat". 1985, 462 p.¹

Orice informație referitoare la fondurile unei biblioteci de talia celei din Vatican nu poate fi primită de specialiști decât cu interes. Interesul este cu atât mai mare cu cât trei profesioniști de renume în domeniul filologiei slave ne oferă „prima experiență de catalogare sistematică a tuturor manuscriselor slave existente în Biblioteca Vaticanului”.

Descrierile, mai mult sau mai puțin generale, consacrate unor grupări de manuscrise sau unor exemplare distincte sînt, desigur, numeroase și mult mai vechi. Ele încep cu anul 1755, cînd orientalistul Iosif Simion Assemani include, în vol. V din al său *Kalendarium Ecclesiae Slavicae sive Graeco-Moschae* apărut la Roma, cîteva dintre cele mai importante manuscrise slave cunoscute în acel moment, printre care și cîteva traducere mediobulgară făcută la Tirnovo în (1344—1345) după și mai celebra *Cronică* a lui Constantin Manasses. Lucrarea este, se știe, strîns legată de istoria literaturii noastre medievale prin copia din secolele XVI—XVII găsită la Tulcea și editată de istoricul Ioan Bogdan². În ceea ce privește *Catalogul* prezentat acum, el acoperă concret afirmația făcută de autori în prefață, fiind într-adevăr, prima descriere științifică și exhaustivă a unui număr de 101 manuscrise slave, chirilice și glagolitece, răspîndite în 12 fonduri slave și neslave.

Structura volumului este următoarea: — o prefață semnată de acad. Ivan Dujčev, care și-a asumat și responsabilitatea coordonării științifice; — un capitol cuprinzînd istoricul și modul de organizare a două mari fonduri de bibliotecă (*Vaticani slavi* și *Borgiani illirici*) datorat lui Josė Ruys-

chaert; — o introducere în care sînt expuse principiile și criteriile generale aplicate în descriere; — un tabel al numerelor de inventar sub care se află manuscrisele slave achiziționate între anii 1475 și 1981; — o listă generală de abrevieri; — catalogul propriu-zis, împărțit în trei subcapitole, în funcție de importanța fondurilor (primele două sus-amintite și unul care grupează alfabetice fondurile mici, cu unul-două manuscrise slave). În interiorul subcapitolelor, descrierile fiind dispuse în ordinea cotelor; — un număr de 10 anexe după cum urmează: 1) tabelul cronologic al manuscriselor; 2) tabelul distribuirii lor în funcție de tipul de scriere, de alfabetul folosit și de conținut; 3) album de filigrane (20 de mărci extrase de pe hîrtia unor texte cu datare sigură); 4) album cu liniatura fișelor (o premieră în materie); 5) album paleografic cuprinzînd 212 planșe text alb-negru (135) și color (77) executate în excelente condiții tipografice așa cum este, de altfel, întregul volum; 6) lista ilustrațiilor; 7) indice de antroponime; 8) indice de toponime; 9) indice de materii; 10) rezumat în limba engleză. Descrierea manuscriselor slave este făcută de A. Džurova și Kr. Stančev iar cea a manuscriselor glagolitece și latine de M. Japundžić. Ediția, rod al unei colaborări între Comisia arheografică bulgară și Biblioteca Apostolică Vaticană, este, în mod normal, bilingvă, versiunea italiană fiind realizată de Umberto Rinaldi.

Descrierea fiecărei unități incluse în catalog respectă o schemă unică, bazată pe tradiția paleografică slavă și general acceptată în momentul de față, pe care o reproducem cu convingerea că poate servi drept model pentru filologii tineri: — datele generale necesare pentru identificarea manuscrisului, adică numărul de ordine din *Catalog* și cota de bibliotecă; — titlul (denumirea) textului; — data exactă sau aproximativă, aceasta din urmă stabilindu-se pe baza particularităților paleografice și lingvistice, pe baza tipurilor de filigrane și prin studiul notelor marginale; — localizarea; — numele autorului sau al copistului; — numele descoperitorului sau al ultimului proprietar; — suportul material cu descrierea filigranului cînd este cazul; — dimensiunile (lățimea,

¹ Mulțumim pe această cale domnului Ion Dumitriu-Snagov pentru procurarea volumului și pentru datele suplimentare pe care ni le-a furnizat cu cunoscutea sa amabilitate.

² Vezi *Cronică* lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgară făcută pe la 1350. Text și glosar de Ioan Bogdan. Cu o prefață de I. Bianu, București, 1922 (Copia se află astăzi la Biblioteca Academiei Române, Ms slav nr. 649).

— înălțimea) volumului; — tipul de legătură, notându-se dacă este sau nu cea originală și descriindu-se ornamentele atunci când ele sînt deosebite; — numărul de file; — numerotarea originală și ulterioară a paginilor, indicîndu-se lipsurile, inversiunile etc.; — starea fizică a manuscrisului (pătat, rupt, ars etc.); — dimensiunile filei și ale textului; — numărul de rînduri pe pagină; — tipul de scriere, chirilic sau glagolitic; — modelul grafic (uncial, semiuncial, cursiv), specificîndu-se dacă textul este scris de una, două sau mai multe mîini; — înălțimea literei; — nuanța cernelei: — date ortografice și lingvistice pe baza cărora se stabilește redacția; — descrierea ornamentelor (frontispicii, vignete, miniaturi s.a.) cu numirea culorilor folosite și cu trimitere la stilul ornamental (neobizantin, balcanic, geometric, vegetal etc.) în care se poate încadra; — conținutul pe capitole succesive cu indicarea incipiturilor și filelor; — copiile cunoscute, locul lor de păstrare și bibliografia aferentă; — notele marginale redate în limba originală și în traducere, cu trimitere la pagina (paginile) pe care sînt inserate, menționîndu-se totodată dacă ele aparțin sau nu aceleiași (acelorași) mîini care a (au) scris textul; — scurtă discuție asupra problemelor pe care le poate ridica studiul manuscrisului respectiv, cu trimitere la cercetările anterioare; — bibliografia pe capitole distincte adică: ediții, descrieri, catalogări, menționări etc. și trimitere la numărul de planșe și de pagini din *Catalog* unde se află ilustrat manuscrisul respectiv.

Volumul este (dincolo de valoarea sa intrinsecă) deosebit de important pentru cunoașterea literaturii medievale românești, fondurile Bibliotecii Apostolice din Vatican cuprinzînd un număr de manuscrise slavone de redacție românească puțin sau deloc cunoscute specialiștilor români care, cu rare excepții (cum ar fi cea a lui Ioan Bogdan de exemplu, care acum 100 de ani, prin 1890—91, colaționa la una din mesele bibliotecii ediția *Cronicii* lui Manasses) nu le-au putut studia „de visu”. Din totalul manuscriselor descrise, 10 au o legătură directă cu activitatea scriitorilor sau cu circulația cărții medievale în țările române.

1. *Cronica lui Constantin Manasses* (Vat. slav 2, Cat. 2) deja pomenită aici, copie care, împreună cu cea păstrată la Moscova, a servit drept bază de comparație lui Ioan Bogdan pentru ediția variantei tulcene.

2. *Tetraevanghel* (Vat. slav 5, Cat. 5) scris de părintele Nicodim, după datarea autorilor catalogului, la sfîrșitul secolului al XV-lea. Manuscrisul formează o grupă unitară împreună cu alte două, aflate unul la Biblioteca Națională „Kiril și Metodii” din Sofia și celălalt la Muzeul de artă din

București, ambele plasate la începutul secolului al XV-lea. Problema care se pune este cea a identității scriitorului, identificarea popii Nicodim cu Nisodim Greiț rămîind „încă nesigură și deschisă oricărui drum”. În opoziție cu acest punct de vedere, Radu Constantinescu³, vorbind despre același manuscris (Vat. slav 5), îl datează cu aproximație în prima decadă a secolului al XV-lea și consideră că Nicodim = Nikola Grein (așa la R.C.!), acesta fiind, la rîndul său, una și aceeași persoană cu Nicodim de la Tismanea, cărturarul care a jucat un rol de seamă în dezvoltarea culturii medievale românești de la începutul secolului al XV-lea”.⁴

3. Fragment de *Tetraevanghel* (Vat. slav, 7, Cat. 7) scris în prima decadă a secolului al XV-lea, probabil în Moldova.

4. *Apostol* (Vat. slav. 24, Cat. 24) de la începutul secolului XVI, scris, probabil, în Moldova. La finele manuscrisului, fără nici o legătură cu textul acestuia, sînt adăugate șapte file cu conținut divers. Ultima, de fapt o jumătate de filă, provine dintr-o tipăritură veche românească cu alfabet chirilic. Autorii nu dau amănunte.

5. *Misceleanu liturgic* (Vat. slav. 26, Cat. 25), secolele XIV—XV, scris de mai multe mîini. Pe filele 169—184, 255—260 și 326—376 scrisul (semiuncial) mare, caracteristic pentru Moldova) alternează două mîini. Pe fila 215 se află o însemnare în limba română cu alfabet chirilic, „ greu de descifrat”, datată ianuarie 1695. Autorii conchid că miscelaneul provine dintr-un centru mănăstiresc bulgar și a ajuns, în perioada marilor năvăliri otomane, în Moldova, unde a fost restaurat și folosit. Manuscrisul, la care se pot alătura și altele, ar fi în acest caz o argumentare pe concret a tezei potrivit căreia literatura sud-dunăreană s-a salvat la nord de Dunăre nu numai în spiritul, ci și în materia sa.

6. *Ocolih* (Vat. slav 27, Cat. 26) scris de mai multe mîini în primul sfert al secolului al XV-lea, cu certe caracteristici ale scriitorilor moldovenești.

7. *Minei de sîrbătoare* (Vat. slav 29, Cat. 28), prima jumătate a secolului al XVI-lea. Pe filele 179—183 se află o însemnare în chirilică românească potrivit căreia mineiul a fost al popii Ghiorghe din

³ *Manuscrise de origine românească în colecții străine. Repertoriu*, București, 1986, p. 46, nr. 221.

⁴ A construit, la porunca lui Vladislav I, mănăstirea Vodița și este autorul celui mai vechi manuscris slavo-român cu dată certă (1406) cunoscut, un *Tetraevanghel* minunat miniat, care păstrează cea mai

Săsar (Transilvania), proprietar care, pe f. 296 notează și un an: $\text{MDCCLXXVI} = 1766$.

Autorii îl consideră cu circulație (poate și cu origine) în mediile sud-ruse și moldovenești. Credem că este vorba mai degrabă de zonele transilvănene.

8. *Misceleneu liturgic-catavasier* (Vat. slav. 49, Cat. 47) din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. De la pagina 87 pînă la 115 textul este scris în limba română (de aceeași mînă care a copiat și partea slavă) cu alfabet chirilic și „cu puternice influențe ale graiturilor moldovenești”. Incipiturile și însemnarea în limba română de la filele 87—115, sint, din păcate, transcrise cu multe greșeli care le fac aproape ininteligibile. Astfel apare $\text{p}\bar{s}(\text{r})\text{S}\bar{S}(\text{H}) \text{C}\bar{H}\text{I}\text{T}\bar{S}\bar{A}\text{D}\bar{H} \text{V}\bar{A}\text{C}\bar{H}\bar{A}\text{L}\bar{E} \text{E} \text{A}\bar{S}\bar{M}\bar{A}()$

pentru „rugăciunea sfintului Vasilie cel mare” sau $\text{C}\bar{H}\bar{I}\text{T}\bar{S}\bar{A}\text{D}\bar{H} \text{T}\bar{O}\bar{P}\bar{O}\bar{W}\bar{A}\bar{C}$ pentru „biruitorule”. Transcriem aici și cele două însemnări românești de la filele 87 și 116—117 pe care autorii nu le-au putut descifra:

— „scris-am eu ieri dascăl Matei (?) acest catavasier. S-au săvîrșit în luna lui martie, în 21 de zile. m.l.r.a. (?)”

— „...scriu... giupine Ilie alta scriu că mi-au venit poră(n)că di la Măria sa, de la Vlădica, pentru posturi, să le învățăm să știu ce răspunde dacă va întreba cite ta(i)ne sint ale legii... care ține de băserica răsăritului ce(a) pravoslavnică”.

9. *Slujebnic* (Vat. slav 53, Cat. 51), secolul al XVII-lea. Paginile 59—69 sint scrise în limba română cu alfabet chirilic. Autorii îl consideră de tradiție moldovenească. Însemnarea în limba română de la p. 17 și cele ulterioare (din 1904) aflate pe p. 4 și 61 indică însă dacă nu chiar originea,

veche ferecătură originală în argint și pietre prețioase.

⁵ Transcrierile au multe greșeli care îngreunează înțelegerea corectă. Apare însă clar localitatea Sălaj (rusă). Cele două însemnări din 1904 le retranscriem aici corect, deoarece versiunea dată de autori le denaturează conținutul. Prima însemnare sună astfel: „S-a aflat în podul besericicii gr(e)co cat(olice) romane din Pala Co(mita) tul Cojoanca, în anul 1904 de parochul locului Mihai Codărnescu” iar a doua: „Pala, la 1904. Mihai Codărnescu, parochul locului”.

cel puțin circulația manuscrisului în Transilvania și nu în Moldova.⁶

10. *Gramotă* dată de Leon voievod la 1631 (Vat. slav. 65, Cat. 63). Este vorba deci, despre un act emis din cancelaria muntenească a lui Leon Tomșa.⁶ Textul era cunoscut medievistilor români numai prin intermediul unei copii contemporane, incluse în condica mănăstirii Radu Vodă (Arh. București, nr. 256), originalul considerîndu-se pierdut.⁷ Autorii, transcriind cu unele greșeli formula de încheiere în care se face localizarea și datarea textului, ridică problema datării lui exacte cu următoarea concluzie: „îclinăm să fim de acord cu Gianelli care consideră că gramota este scrisă în 1631 iar indicarea anului 1630 reprezintă o inexactitate datorată unei greșeli de scriere a anului de la Hristos, Interpretarea este absolut corectă, îndoiala, ca și discuția pro și contra fiind superflue” (vezi și autorii citați sub voce, nota 7).

*

Indubitabil, *Catalogul manuscriselor slave din Biblioteca Vaticanelui* contribuie din plin la cunoașterea acestor fonduri încă atît de puțin folosite. Desigur că are limitele sale, greșelile sale (ca orice lucrare de asemenea proporții), că are exprimate opinii asupra cărora se poate reveni sau se poate contraargumenta, dar⁸ volumul în ansamblu va rămîne pentru mult timp de acum încolo un prețios instrument de lucru pentru cercetătorii istoriei culturii slave.

OLIMPIA GUȚU

⁶ Numele voievodului e acesta și nu Ion Leon, astfel înclt includerea antroponimului la indice sub litera I nu are nici o justificare.

⁷ Ediție în DRH, B, TR, vol. XXIII, p. 418—419, nr. 261, rezumat în *Catalogul documentelor din Țara Românească din Arhivele Statului*, vol. III (1621—1632) București, 1977, p. 606—607, nr. 1203.

PROLOGUE, vol. 16, nr 1—4/1984; vol. 17, nr 1, 3/1985

Prezentarea activității și preocupărilor din Arhivele de peste ocean, revine, în încercarea de a duce mai departe un lucru început cu ani în urmă.

Începem prin a urmări direcțiile principale decelate din studiul trimestrialului editat de Arhivele Naționale ale Statelor Unite numit mai sus. Am avut la îndemînă

ultimele apariții intrate în biblioteca D.G.A.S. și ne-a impresionat accentul deosebit pus pe „descenzalizare”, cu deosebire la nivelul interesului cercetătorului: trecerea de la așa-zisele mari probleme ale istoriei la aspectele locale ori individuale. Astfel, o atenție deosebită se acordă investigațiilor de ordin genealogic sau familial, precum și aspectelor privind evoluția orașelor și a districtelor, a întreprinderilor industriale ori financiare. Poate părea aceasta o dispersare, o diluare a atenției cercetătorilor istoriei? Este o adâncire, o aprofundare a studiului? Este o apropiere de particular? Este oare o pierdere a capacității de sinteză? Este o înclinare a arhivistului de a prezenta amănunte legate direct de „valoarea” documentelor cu care lucrează zi de zi? Sunt numai câteva întrebări, pe lângă multe certitudini, care conduc spre mai buna cunoaștere a preocupărilor arhiviștilor americani.

Vom ilustra cele afirmate mai sus pornind de la rubrica „Izvoare la Arhivele Naționale pentru cercetarea istoriei genealogice și locale”.

Eseul *Istoria familiei personale* — o punte spre trecutul dumneavoastră¹ susține că o cale de a ne lega noi înșine de trecutul nostru, într-o societate tot mai străină nouă, este și aceea a integrării istoriei și genealogiei. În acest sens, constată autorul, genealogiștii și-au extins domeniul investigațiilor de la întocmirea arborilor genealogici la aprecierea contextului istoric, iar, pe de altă parte, istoricii și-au îndreptat atenția, într-o măsură notabilă, și spre oamenii obișnuiți, părăsind de multe ori personalitățile și evenimentele de prim ordin. Analiza continuă pe măsura creșterii interesului studiului relațiilor intra și interfamiliale în societatea nord-americană. Este explorată dinamica familiei ca sistem psihologic: luarea deciziilor, funcțiile economice, conflictele, modelele comportamentale de-a lungul generațiilor, tradițiile, tabu-urile, rolul sexualității, ca și responsabilitățile la diferite vârste. De asemenea este subliniat rolul istoriei orale în stabilirea unor adevăruri obținute prin înregistrarea relatărilor unor rude încă în viață. „Istorieul familiei” trebuie să știe însă unde să caute informații documentare și cum să interpreteze ceea ce găsește. Pentru cei mai mulți, documentele federale vor fi sursele cele mai productive și convenabile ale informației scrise. Totodată, este menționat *Guide to Genealogical Research in the National Archives* — 1982 (Ghid

pentru cercetarea genealogică în Arhivele Naționale).

*O chestiune de identitate — cronicile de familie în Arhivele Naționale*² este titlul unui articol și, în același timp, al unei expoziții, care încearcă, fiecare cu mijloace specifice, să atragă atenția asupra unor categorii de documente mai puțin cunoscute atât de publicul larg, cât și de specialiști. Documentele în cauză se păstrează, bineînțeles, în Arhivele Naționale Americane. Este prezentată expoziția. În prima parte, se demonstrează că documentele referitoare la oameni diferiți din aceeași perioadă istorică pot fi folosite la creșterea gradului de înțelegere a vieții cotidiene la data avută în vedere. A doua parte a expoziției arată cum istoriile unor familii pot fi trasate în timp folosind categoriile diverse ale documentelor federale: cereri de pensii ale participanților la Războiul de independență, certificate de gratuitate, registre de familie, recensăminte etc.

La un tip anume de documente, cele referitoare la pensionare, se referă întreaga rubrică „Studii” din nr 3/1984. Sunt trei articole: *Fetele libertății — istoria femeilor în documentele privind pensionarea în timpul Războiului de independență*³; *Documente referitoare la pensionare în timpul Războiului de independență și modele ale mobilității americane, 1780—1830*⁴; *Continentalii din Peterborough, New Hampshire — documentele de pensionare ca sursă pentru istoria locală*⁵. Este, credem, evidentă legătura între aceste abordări specifice unor direcții diferite ale cercetării: sursa documentară. Nu insistăm asupra detaliilor, însă cei interesați o pot face, fără indoială.

Un alt gen de documente, cele create de instituțiile cu atribuții de judecată sau de urmărire penală, face obiectul unui articol înscris la rubrica „Perspectiva arhivistului”. *Moștenirea justiției — documentele juridice în Arhivele Naționale*⁶. Sunt trecute în revistă

² Christina Rudy Smith — *A Matter of Identity: Chronicles of the Family in the National Archives*, nr 1/1985 p. 45—53.

³ Constance B. Schultz — *Daughters of Liberty: The History of Women in the Revolutionary War Pension Records*, p. 139—154.

⁴ Theodore J. Crackel — *Revolutionary War Pension Records and Patterns of American Mobility, 1780—1830*, p. 155—168.

⁵ John P. Resch — *The Continentals of Peterborough, New Hampshire: Pension Records as a Source for Local History*, p. 169—183.

⁶ R. M. McRaynolds — *Legacy of Justice: Legal Records in The National Archives*, nr. 4/1984, p. 261—269.

¹ Allan J. Lichtman — *Personal Family History: A Bridge to Your Past*, nr. 1/1984 p. 41—48.

documentele Curții Supreme, ale Ministerului de Justiție, ale Biroului Federal de Investigații, precum și cele provenite de la curțile districtuale. Este revelată importanța acestor fonduri altă pentru istoria legislației cît și pentru studii genealogice, diplomatice de istorie militară sau economică.

Din sus-amintita rubrică „Izvoare...” face parte și articolul *Cercetarea istorică locale și documentele Agenției pentru dezvoltarea comunității și construcției de locuințe din Baltimore*⁷, care oferă ocazia apropierii de altă categorie de documente: „documentele federale din propria curte din dos” — documentele create de guvernele statale și locale „din cauza raporturilor încurcate cu guvernul federal”. Adică, documentele care nu sînt folosite, păstrate, apreciate sau puse la dispoziție la nivel federal, dar care sînt mai semnificative pentru istoria locală decît cele considerate de nivel național în cadrul Arhivelor Naționale.

Numărul 2/1984 este unul aniversar: Arhivele Naționale la 50 de ani. Apar cu această ocazie două rubrici noi, „Prologue în perspectivă” și „Portofoliul revistei «Prologue»”, care dezvăluie date certe și de viitor despre activitatea trimestrialului editat de Arhivele Naționale. De asemenea, la „Studii” sînt inserate numai articole dedicate evenimentului.⁸

⁷ R. J. Cox, S. K. Turkos — *Local History Research and Records of Baltimore's Housing and Community Development Agency*, nr. 1/1984, p. 40—48.

⁸ D. R. McCoy — *The Struggle to Establish a National Archives in the United States* (Lupta pentru înființarea Arhivelor Naționale în Statele Unite), p. 75—90; Virginia C. Purdy — *A Temple to Clio: The National Archives Building* (Un templu pentru Clio — sediul Arhivelor Naționale), p. 91—106; R.A. Ross — *The National Archives of the United States: The Formative Years, 1934—1949* (Arhivele Naționale ale Statelor Unite — perioada începuturilor), p. 107—124.

Numărul 3/1985 al revistei a fost consacrat altei aniversări: 200 de ani de la adoptarea Constituției Statelor Unite. Titrul ea *Era bicentenară — o vreme pentru a gândi cu îndrăzneală*⁹, *De ce să aniversăm Constituția astăzi*¹⁰? ș.a., marchează o atitudine plină de venerație față de înaintași iluștri, denotă aprecierea unanimă de care se bucură acest act în care democrația contemporană își recunoaște rădăcinile.

În cele șase apariții ale revistei pe care le prezentăm au în sumar alte câteva studii, fără îndoială bazate pe documente de arhivă dintre care menționăm numai două: *Holocaustul — documente în Arhivele Naționale despre persecuția nazistă a evreilor*¹¹ și *Carto grafiera unei noi regiuni — întocmirea hărților și Congresul, 1774—1861*¹².

Înainte de a conchide, menționăm, nu în cele din urmă, o rubrică importantă și cu pondere, „Achiziții și fonduri noi”, care aduce, număr de umăr, datele cele mai recente în legătură cu documentele puse la dispoziția cercetătorilor altă în sălile de studiu ale Arhivelor Naționale propriu-zise, cît și în cadrul bibliotecilor foștilor președinți ai Uniunii (H. Hoover, F.D. Roosevelt, II. S. Truman, D. D. Eisenhower, J. F. Kennedy, L. B. Johnson ș.a.).

ALEXANDRU
NASTOVICI

⁹ J. McGregor Burns — *The Bicentennial Era: A Time to Think Boldly*, p. 143—154.

¹⁰ A.F. Dick Howard — *Why Celebrate the Constitution Today?*, p. 155—166.

¹¹ John Mendelsohn — *The Holocaust: Records in the National Archives on the Nazi Persecution of the Jews*, nr. 1/1984, p. 23—40.

¹² Herman R. Friis — *Charting a New Land: Mapmaking and the Congress, 1774—1861*, nr. 3/1984, p. 191—198.